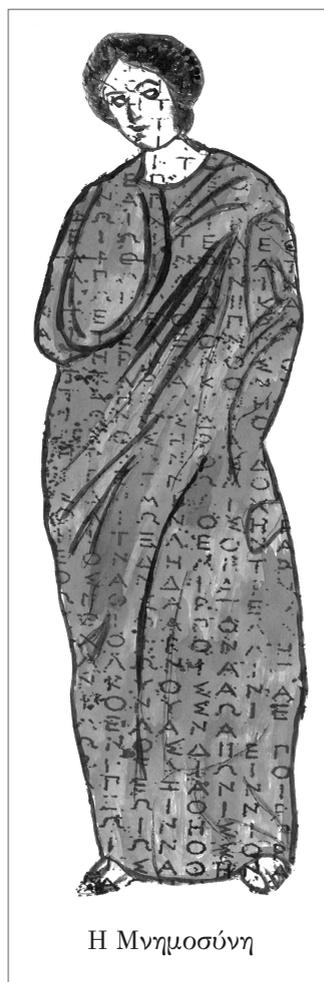

Προλογικό Σημείωμα

Κάθε φορά που κάποιος ασχολείται με τα Αρχαία Ελληνικά, αισθάνεται ότι ακροβατεί. Είναι σαν να βαδίζει σε ένα λεπτό σχοινί, όπου η ισορροπία απαιτείται σε κάθε βήμα. Τα αρχαιοελληνικά κείμενα, η γλώσσα τους και το περιεχόμενό τους, με την απροσμέτρητη ιστορικότητα και την πολυπλοκότητά τους, σε προκαλούν και σε δελεάζουν ταυτόχρονα. Σε καλούν να τα τιμήσεις και να τα υπερασπιστείς, αλλά και να τα επανερμηνεύσεις, να τα φέρεις σε επαφή με τις νέες γενιές και να συμβάλεις στη γόνιμη ένταξη και αφομοίωσή τους στην εκπαίδευση.

Η ακροβασία αυτή δεν σχετίζεται μόνο με την επιστημονική, φιλολογική και γλωσσική διάσταση του μαθήματος. Έχει και παιδαγωγική, κοινωνική, ακόμη και υπαρξιακή φυσιογνωμία. Γιατί κάθε φορά που αναλαμβάνεις να μιλήσεις για τα Αρχαία Ελληνικά, βρίσκεσαι μπροστά σε μια ιδιότυπη αντινομία: πρέπει να πείσεις για πράγματα που μοιάζουν αυτονόητα. Για την ενότητα της ελληνικής γλώσσας, για την παιδευτική αξία των κειμένων, για τον πλούτο της γραμματείας μας. Και όμως, όσα θα έπρεπε να είναι αδιαμφισβήτητα, έχουν γίνει στην Ελλάδα πεδίο διαχρονικής, έντονης αμφισβήτησης, θέματα διαρκούς διαλόγου, και κάποιες φορές ακόμη και αντιπαράθεσης.

Η Μνημοσύνη

Η κατάσταση αυτή θυμίζει έντονα τις συνθήκες που περιγράφει η θεωρία των παιγνίων: ένα πεδίο όπου οι παίκτες δεν ξεκινούν από την ίδια θέση, όπου η νίκη του ενός συχνά προϋποθέτει την ήττα του άλλου. Στην εκπαίδευση, όπως και στη γλώσσα, οι επιλογές δεν είναι ποτέ ουδέτερες. Κάθε απόφαση για τα Αρχαία Ελληνικά συνεπάγεται και συνέπειες για τα υπόλοιπα μαθήματα, για το ωρολόγιο πρόγραμμα, για την ίδια τη φιλοσοφία του σχολείου. Υπάρχουν φορές που η συζήτηση μοιάζει με παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος (zero-sum): ό,τι κερδίζει το μάθημα των Αρχαίων, φαίνεται να το χάνει άλλο μάθημα ή άλλος τομέας. Υπάρχουν, όμως, και άλλες περιπτώσεις, όπου η ενίσχυση των Αρχαίων Ελληνικών λειτουργεί ως παιχνίδι θετικού αθροίσματος (win-win), όταν η καλλιέργεια της γλωσσικής συνείδησης, της κριτικής σκέψης και της πολιτισμικής αυτογνωσίας δεν ωφελεί μόνο το συγκεκριμένο μάθημα, αλλά αναβαθμίζει συνολικά το σχολείο.

Και φυσικά, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ισορροπία δυνάμεων, χωρίς να θυμηθούμε τον διάλογο Αθηναίων και Μηλίων του Θουκυδίδη. Εκεί, οι Αθηναίοι ξεκαθαρίζουν με κυνική ειλικρίνεια, ότι «ο ισχυρός επιβάλλει ό,τι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύναμος υποχωρεί, όσο του το επιβάλλει η αδυναμία του». Ο διάλογος αυτός δεν είναι απλώς ένα ιστορικό επεισόδιο. Είναι μια αλληγορία που επαναλαμβάνεται σε κάθε συζήτηση, όπου η ισχύς υπερτερεί του λόγου. Και είναι, ταυτόχρονα, προειδοποίηση και έμπνευση. Προειδοποίηση, γιατί μας θυμίζει τι συμβαίνει, όταν κυριαρχεί μόνο η δύναμη: ο διάλογος καταλήγει σε σιωπή του αδύναμου. Αλλά και έμπνευση, γιατί μας ωθεί να σκεφτούμε διαφορετικά: μήπως μπορούμε να σχεδιάσουμε ένα πλαίσιο, όπου το «παιχνίδι» δεν θα είναι μηδενικού αθροίσματος, αλλά δημιουργικής σύνθεσης; Μήπως μπορούμε να μετατρέψουμε την αναμέτρηση σε συνεργασία; Να αφήσουμε τον ανταγωνισμό και να αναζητήσουμε μια μέση οδό, όπου δεν υπάρχει νικητής και ηττημένος, αλλά όλοι κερδίζουν από τον διάλογο;

Η παραπάνω συλλογιστική διατρέχει, με άλλους όρους, τη συζήτηση για τη θέση των Αρχαίων Ελληνικών στη σύγχρονη εκπαίδευση και τη μεθοδολογία διδασκαλίας του μαθήματος. Οι φωνές που κάθε φορά διαθέτουν το κύρος της ισχύος –πολιτικό, ιδεολογικό ή και απλώς επικοινωνιακό– συχνά επισκιάζουν τις άλλες, καθορίζοντας και το εκάστοτε πλαίσιο του διαλόγου. Το να μιλήσεις, λοιπόν, για το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών και την ανάγκη αναπλαισίωσης της μεθοδολογίας διδασκαλίας του, ισοδυναμεί με το να μπεις σε ένα παιχνίδι με αυστηρούς κανόνες. Ξέρεις ποιες θα είναι οι αντιδράσεις, ποιες αμφισβητήσεις θα ακουστούν, ποιες αντιρ-

ρήσεις θα προβληθούν. Είναι σαν να ξεκινάς έναν διάλογο, όπου οι ρόλοι έχουν προαποφασιστεί: άλλοι θα σταθούν απέναντί σου με δυσπιστία, άλλοι με καχυποψία, άλλοι με σιωπηρή αποδοχή και άλλοι με ηχηρή αποδοχή. Το αποτέλεσμα μοιάζει προδιαγεγραμμένο, όπως σε μια παρτίδα, όπου κάποιος πρέπει να κερδίσει και κάποιος να χάσει. Και όμως, αυτή η οπτική –όσο αληθινή κι αν είναι– δεν πρέπει να είναι η μόνη. Γιατί, αν περιοριστούμε στη λογική της ισχύος, τότε ο διάλογος δεν θα γίνει ποτέ γόνιμος. Θα παραμείνει μια ατέρμονη αναμέτρηση, ένας κύκλος έριδας χωρίς τέλος, ο οποίος θα ανακυκλώνει τα ίδια επιχειρήματα, θα επαναλαμβάνει τις ίδιες κατηγορίες και θα εγκλωβίζει το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών σε μια αδιέξοδη αντιπαράθεση χωρίς προοπτική.

Αυτό το βιβλίο δεν επιθυμεί να ανατροφοδοτήσει έναν τέτοιο φαύλο κύκλο. Ούτε να υψώσει τον τόνο της φωνής του, για να υπερισχύσει έναντι άλλων. Στόχος του είναι να αναζητήσει και να προτείνει έναν διαφορετικό δρόμο. Έναν δρόμο που δεν αρνείται τις αντιθέσεις, αλλά επιχειρεί να τις γεφυρώσει, που δεν υποβαθμίζει τις ενστάσεις, αλλά τις μετατρέπει σε αφορμή γόνιμης συζήτησης, που δεν εγκλωβίζεται στη λογική του νικητή και του ηττημένου, αλλά ποντάρει στη συνεργασία, στη σύνθεση, στην αναζήτηση μιας κοινής θέασης.

Εδώ, λοιπόν, δεν πρόκειται για μια ακόμη μάχη χαρακωμάτων, αλλά για μια απόπειρα διαλόγου. Μια απόπειρα να συνδεθούν οι διαφορετικές οπτικές σε ένα ενιαίο πλαίσιο που δεν θα διαιρεί, αλλά θα ενώνει. Γιατί η δύναμη του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών δεν βρίσκεται στη σύγκρουση γύρω από αυτό, αλλά στη δυνατότητά του να είναι και να γίνει κοινό έδαφος, τόπος συνάντησης, πηγή έμπνευσης για το σήμερα και το αύριο της εκπαίδευσης.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι για μένα κάτι περισσότερο από μια θεωρητική μελέτη. Είναι η καταγραφή μιας διαδρομής, αλλά και η απόπειρα να ανοίξουμε μαζί έναν διάλογο για το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Έχει τρία βασικά κεφάλαια, το καθένα με τον δικό του ρόλο, και πριν από αυτά μια πιο προσωπική κατάθεση –τους «Στοχασμούς μιας διαδρομής»– όπου μοιράζομαι την εμπειρία μου από το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος στο Γυμνάσιο, τη σχετική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, τις προδιαγραφές των νέων σχολικών εγχειριδίων και τις εκατοντάδες επισκέψεις μου σε σχολεία για την υλοποίηση δειγματικών διδασκαλιών στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών.

Στο *Πρώτο Κεφάλαιο* συζητώ την προβληματική του μαθήματος. Όσοι και όσες έχουμε ασχοληθεί με τα Αρχαία Ελληνικά ξέρουμε καλά τις αντι-

φάσεις που το συνοδεύουν: «πρωτότυπο ή μετάφραση;», «γλωσσική διδασκαλία ή νοηματική προσέγγιση;», «ξένη γλώσσα ή ζωντανή συνέχεια της ελληνικής;». Αυτές οι ερωτήσεις δεν είναι θεωρητικές. Καθόρισαν τη φυσιογνωμία του μαθήματος και εξακολουθούν να απασχολούν εκπαιδευτικούς, μαθητές/μαθήτριες και γονείς. Εδώ, επιχειρώ να δείξω πώς μπορούμε να ξαναδούμε αυτές τις αντιθέσεις όχι ως αδιέξοδα, αλλά ως εφαλτήρια για μια νέα προοπτική.

Στο *Δεύτερο Κεφάλαιο* το βλέμμα στρέφεται στο σήμερα: τι σημαίνει να διδάσκει Αρχαία Ελληνικά στον 21ο αιώνα; Αναλύονται οι κοινωνικές και παιδαγωγικές απαιτήσεις της εποχής μας, οι θεωρίες που επηρεάζουν τη διδακτική μεθοδολογία (από τον Claparède μέχρι τον Biesta) και ο πολυδιάστατος ρόλος του/της φιλολόγου. Στο τέλος του κεφαλαίου παρουσιάζεται το Πρόγραμμα Σπουδών του 2023, το πολλαπλό βιβλίο, τα υπό συγγραφή σήμερα σχολικά εγχειρίδια του 2027 και η πρόταση για την «Οργανική Συνάρθρωση», μια προσπάθεια να συνδεθούν διαφορετικές θεωρίες και να δοθεί ένα συνεκτικό πλαίσιο στη διδασκαλία.

Στο *Τρίτο Κεφάλαιο* περνάμε στην πράξη. Πώς διδάσκουμε σήμερα; Τι σημαίνει κειμενοκεντρικότητα; Πώς χρησιμοποιούμε τη νεοελληνική απόδοση; Ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες του Γυμνασίου και του Λυκείου; Ποιες πορείες διδασκαλίας μπορούμε να ακολουθήσουμε; Εδώ θα βρείτε αναλύσεις για την πενταμερή και την τριμερή πορεία, προτάσεις για αξιολόγηση και τρόπους αντιμετώπισης του «άγνωστου» κειμένου.

Με αυτόν τον τρόπο, το βιβλίο δεν είναι μόνο μια θεωρητική συμβολή, αλλά και μια πρόσκληση. Πρόσκληση να δούμε ξανά το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, όχι μέσα από το δίλημμα «κερδίζω-χάνω», αλλά μέσα από τη δυνατότητα να συνεργαστούμε, να συνθέσουμε, να δημιουργήσουμε νέες γέφυρες ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, στη θεωρία και στην πράξη.

Πριν προχωρήσω στις ευχαριστίες, θα ήθελα να διευκρινίσω δύο ζητήματα ορολογίας που διατρέχουν το παρόν βιβλίο.

Πρώτον, ο όρος «μετάφραση», εκτός από τις περιπτώσεις κυριολεξτικής χρήσης του, τίθεται πάντοτε σε εισαγωγικά. Ο λόγος είναι, ότι δεν τον θεωρώ πλήρως δόκιμο για να αποδώσει τη διαδικασία μεταφοράς ενός αρχαίου ελληνικού κειμένου στη νέα ελληνική. Προτιμώ τον όρο «απόδοση», που αποδίδει πιο πιστά τον παιδαγωγικό και ερμηνευτικό χαρακτήρα της διαδικασίας. Παρ' όλα αυτά, ο όρος «μετάφραση» χρησιμοποιείται κάποιες φορές καταχρηστικά για λόγους ευκολίας ή επειδή

ταιριάζει με την καθιερωμένη ορολογία, πάντοτε όμως με επίγνωση της σχετικής αδυναμίας του.

Δεύτερον, στο κείμενο χρησιμοποιώ το «ο/η» για να αποδώσω με σαφήνεια και σεβασμό τα δύο γένη, ιδίως σε όρους που αναφέρονται σε πρόσωπα (π.χ. «ο/η φιλόλογος», «ο/η μαθητής/μαθήτρια»). Όπου, ωστόσο, η διπλή χρήση δεν ταιριάζει με το ύφος του βιβλίου ή θα επιβάρυνε τη ροή, επιλέγω να κρατήσω μία μορφή, κυρίως για λόγους αναγνωσιμότητας. Η πρόθεση παραμένει πάντοτε η ίδια: να αναγνωρίζεται ισότιμα η παρουσία και των δύο φύλων, χωρίς όμως να θυσιάζεται η καθαρότητα του λόγου.

Αυτό το βιβλίο, όμως, δεν θα είχε υπάρξει χωρίς τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου σε όλη τη διαδρομή.

Πρώτα απ' όλα, ένα μεγάλο «ευχαριστώ» στον Γιάννη Σταμούλη, ο οποίος σχεδίασε όλες τις εικαστικές παρεμβάσεις του βιβλίου καθώς και το εξώφυλλό του. Ήταν μια δουλειά που βασίστηκε στο περιεχόμενο του βιβλίου, αντιστοιχήθηκε με όσα αναφέρονται σε αυτό και παρήχθη ειδικά για την έκδοση αυτή. Τα σχέδια του Γιάννη δεν είναι για εμένα μόνο τεχνική υποστήριξη και αισθητική αναβάθμιση του βιβλίου. Είναι μια πράξη συμπαραστάσης και πίστης στη δουλειά αυτή και σε εμένα την ίδια.

Θέλω, επίσης, να ευχαριστήσω τους φοιτητές και τις φοιτήτριές μου στη Φιλοσοφική Σχολή του ΕΚΠΑ, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς, στους/στις οποίους/οποίες οφείλω περισσότερα από όσα μπορώ να πω. Κάθε φορά που μπαίνω στο αμφιθέατρο, η ενέργειά τους, οι απορίες τους και η διάθεσή τους να αναμετρηθούν με τα κείμενα και με όλα όσα συζητώ μαζί τους, με εμπνέουν και με κρατούν σε εγρήγορση, χωρίς οι ίδιοι/ίδιες να το γνωρίζουν.

Ιδιαίτερη θέση στις ευχαριστίες μου έχουν τα παιδιά μου, ο Άγγελος και η Αθηνά. Μεγάλωσαν με μια μητέρα που πολλές φορές «χανόταν» και «χάνεται» για ώρες και για μέρες, απορροφημένη στο έργο της, βυθισμένη σε κείμενα και σημειώσεις. Και όμως, ήταν και είναι πάντα εκεί: με την κατανόησή τους, την υπομονή τους, την παρουσία τους και την ετοιμότητα για μια αγκαλιά χαλάρωσης. Αυτό το βιβλίο τούς ανήκει όσο και σε μένα.

Θα ήθελα, επίσης, να εκφράσω ένα βαθύ «ευχαριστώ» στους/στις φιλόλογους όλης της χώρας. Στις αίθουσες των σχολείων βρήκα συναδέλφους πρόθυμους/πρόθυμες να ανοίξουν διάλογο, να μοιραστούν αγωνίες και ελπίδες, να ανανεώσουν μαζί μου τη ματιά στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Και πάνω απ' όλα, ευχαριστώ τα παιδιά: τα βλέμματα που συνάντησα σε κάθε σχολείο, τις ερωτήσεις τους, την αθώα περιέργεια

και την απρόσμενη σοφία τους. Αυτά μου υπενθύμισαν ότι όλα, όσα γράφουμε, όσα σχεδιάζουμε και όσα συζητάμε, αποκτούν νόημα μόνο, όταν αγγίζουν την ψυχή τους.

Θα ήθελα, τέλος, να ευχαριστήσω θερμά τις εκδόσεις Γρηγόρη και ιδιαίτερα τον Δημήτρη Σεφεριάδη που, μετά από μια γνωριμία τριάντα χρόνων, σήμερα είναι στενός φίλος. Η εμπιστοσύνη του στο έργο μου δεν ήταν απλώς επαγγελματική. Ήταν και είναι, όλα αυτά τα χρόνια, μια πράξη φιλίας και πίστης στο έργο μου, που με συγκινεί βαθιά.

Κλείνοντας, θα ήθελα να αφήσω μια μικρή ευχή: το βιβλίο αυτό να σταθεί χρήσιμο εργαλείο για όλους/όλες, όσοι και όσες το χρησιμοποιήσουν στην πορεία τους, να συνοδεύσει τους/τις φιλόλογους, να εμπνεύσει τους/τις φοιτητές/φοιτήτριες της Φιλοσοφικής Σχολής και να ενισχύσει τον διάλογο γύρω από το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Αν καταφέρει να προσθέσει έστω μια μικρή ψηφίδα στο μεγάλο μωσαϊκό της συζήτησης για τη θέση και τη διδασκαλία τους, θα θεωρήσω ότι έχει πετύχει τον στόχο του.

Αθήνα, καλοκαίρι 2025